

Міністерство освіти та науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Дипломна робота
(магістра)

з теми: **«ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ З
ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ»**

Виконала: студентка II курсу
KorL1-M20z групи
заочної форми навчання
спеціальності 016 Спеціальна освіта.
Логопедія
Хеленюк Вікторія Юріївна

Керівник: кандидат психологічних наук,
старший викладач
Куриця Алла Іванівна

Кам'янець-Подільський – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ.....	7
1.1. Науково-теоретична сутність поняття «особистість».....	7
1.2. Особливості розвитку особистості дошкільників з порушеннями мовлення.....	9
1.3. Особистість дитини молодшого шкільного віку з порушеннями мовлення.....	19
1.4. Особливості розвитку психічних процесів у дітей з порушеннями мовлення.....	29
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ.....	35
2.1. Методики дослідження особистості.....	35
2.2. Методики експериментального дослідження особистості дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку	51
2.3. Аналіз матеріалів експерименту.....	55
РОЗДІЛ 3. РОЗРОБКА РОЗВИТКОВОЇ ПРОГРАМИ ДЛЯ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ	62
3.1. Розвиткова програма та особливості її змісту.....	62
ВИСНОВКИ.....	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	73

ВСТУП

Актуальність дослідження. Всебічний гармонійний особистісний розвиток дітей з особливими освітніми потребами для подальшої позитивної соціалізації – головне питання корекційної освіти та сучасному етапі її розвитку. Багато дітей з числа осіб з особливими освітніми потребами складають діти з порушеннями мовлення.

У дітей відбуваються яскраво виражені зміни особистісної сфери, які можуть супроводжуватися і порушенням поведінки.

Дитинство – прекрасний період для формування особистості. В цей час закладається її модель. Тому так важливо вчителю, логопеду, психологу допомагати дитині розвивати зв'язне монологічне мовлення вихованця із врахуванням особливостей його особистості.

Останнім часом зростає інтерес до аспектів особистісного та мовного розвитку. Тим часом невирішеними залишаються проблеми їхнього взаємовпливу у дітей. Досі динаміка цих процесів у теорії та на практиці розглядається відокремлено.

Сучасна освіта передбачає гармонійний розвиток як інтелектуально-духовно, так і розвиток особистісної сфери. Зашкодити цьому можуть негативні риси особистості, порушення поведінки, емоційно-вольової сфери, які проявляються уже у досить ранньому віці. Досить часто причинами таких негативних утворень в особистісному розвитку дитини є незнання дорослими індивідуальних та вікових особливостей цих дітей, а також нерозуміння того, що дитина з порушеннями мовлення потребує підтримки, захисту, прийняття. З раннього віку, коли процес формування особистості лише починається, різного роду негативні прояви, зокрема поведінки, характеру, емоційні є ще нестійкими і їх можна подолати. Тому пропедевтика та корекція цих проявів є актуальними завданнями для педагогів, вихователів, психологів.

Можна говорити про тісний зв'язок емоцій з регуляцією поведінки та діяльності дитини (П. Гальперін, О. Запорожець). При цьому порушення

емоційної регуляції виступає значним чинником виникнення порушень у формуванні особистості.

Особливості розвитку, виявлення причин виникнення різних порушень поведінки у дітей викликають постійно інтерес дослідників до цієї проблеми. Такі дослідники, як П. Лесгафт, О. Острогорський, І. Сікорський вивчали питання прояву відхилень у поведінці дітей, а вчені П. Блонський, С. Шацький вивчали їх у контексті розвитку особистісних якостей.

Важливого місця у питанні пропедевтики порушень поведінки посідають праці вчених з проблеми мотивації поведінки – Л. Божовича, В. Оржеховської, М. Фіцули. Проблему поведінки особистостей вивчали М. Боришевська, Б. Ломова, Л. Славіна, С. Рубінштейн.

Особливості особистості дітей дошкільного віку вивчали такі українські науковці, як С. Конопляста., Л. Трофименко. Вони зазначають, що діти з порушеннями мовленнєвого розвитку почувають себе неповноцінними, сором'язливими, замкнутими, нерішучими.

Особистість дітей молодшого шкільного віку вивчали О. Белова, Л. Волкова, С. Конопляста, А. Обухівська. Загальною рисою особистості, на думку дослідників, є те, що мовленнєве порушення створює дітям особливе становище. Це, в свою чергу, викликає порушення комунікативної діяльності та мовленнєвого спілкування.

Серед психологічних синдромів у дітей з порушеннями мовлення виділяють соціальну дезадаптацію, стійку неуспішність, сімейну ізольованість.

Соціальна дезадаптація, в свою чергу, виявляється у труднощах під час оволодіння правилами поведінки. Як наслідок, можуть з'являтися агресивні дії, імпульсивність, гіперактивність, нерозуміння певних заборон. Часто причинами цих проявів є дорослі. Вони ставлять до дітей завищені, неадекватні, незрозумілі вимоги до їх поведінки та не враховують, що дитина може не розуміти, що їй можна робити, а що – ні.

Дослідниця К. Мастюкова вивчала поведінку дітей з тяжкими порушеннями мовлення та виявила, що їм притаманна сильна розгальмованість. Ці діти характеризуються імпульсивністю, іноді важко зрозуміти, що дитина може зробити наступної хвилини.

Діти з порушеннями мовлення емоційно нестійкі, з частими змінами настрою, дратівливі, збудливі, розгальмовані. Ці прояви особистісної сфери впливають і на навчальну діяльність та часто зумовлюють порушення поведінки та соціальну дезадаптацію.

Показники мовлення та властивості особистості, їх взаємовплив мають бути в центрі уваги дорослих, які дбають про своєчасний та гармонійний розвиток дитини. Особливо гостро це питання стоїть стосовно дітей із тяжкими порушеннями мовлення.

Об'єктом дослідження виступають діти з порушеннями мовленнєвого розвитку, а **предметом** – особливості розвитку особистості дітей з порушеннями мовлення.

Мета дослідження полягає у визначенні специфіки проявів особистості дітей, що мають порушення мовлення.

Відповідно до зазначеної мети виникає необхідність вирішення таких **завдань**:

1. аналіз спеціальної літератури з ціллю визначення вивчення проблеми особистості дітей з порушеннями мовлення;
2. визначити методики дослідження особистості дітей з порушеннями мовлення;
3. провести експериментальне дослідження стосовно вивчення особливостей особистості дітей з порушенням мовлення;
4. розробити корекційну програму з метою формування у дітей адекватних рис особистості.

Теоретичне значення роботи полягає в узагальненні та систематизації теоретичних та практичних підходів до вивчення особливостей розвитку особистості дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку.

Практичне значення: можливість застосування результатів даного дослідження педагогами, психологами, логопедами, вихователями у процесі практичної роботи з дітьми із порушеннями мовленнєвого розвитку. За результатами дослідження складено корекційно-розвиткову програму.

Методи дослідження: під час виконання роботи були використані різноманітні загальнонаукові методи дослідження: методи аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, експеримент, спостереження.

Структура роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів з підрозділами, висновків та списку використаної літератури.

ВИСНОВКИ

Висновки до розділу 1. Аналізуючи матеріал дипломної роботи, варто відзначити, що у дітей з порушенням мовлення виникають проблеми на всіх етапах мовленнєвого розвитку. Негативно це позначається на розвитку та формуванні особистості, що викликає і особливості поведінки і специфічні прояви емоційно-вольової сфери. Концепція Л. Виготського пояснює значення мовлення як психічної функції та його участь в організації поведінки дитини та тісний зв'язок особистості та мовлення.

У дітей з порушеннями мовлення виникають такі особливі риси характеру, як нерішучість, боязливість, імпульсивність, агресивність, підвищена емоційність, замкнутість. А це є наслідком специфічних проявів мовленнєвої поведінки: відсутність контактності, невміння підтримувати діалог, низька ініціатива спілкування, неспроможність домовлятися про щось, труднощі розуміння бесіди та досить багато інших.

У дітей-ринолаліків порушення мовленнєвого розвитку формує такі риси особистості, як нерішучість, неповноцінність, замкнутість, підвищена сором'язливість.

У дітей з дизартрією спостерігається виснаження нервової системи та підвищена емоційна збудливість. Одні діти дратівливі, неспокійні, часто грубі, неслухняні, інші ж навпаки, лякливі, загальмовані, погано звикають до нових умов. Значна частина дітей є малоініціативні, залежні від дорослих, невпевнені у собі, часто ображаються, мають поганий настрій. Досить часто такі діти погано контактують з дітьми з норма типовим розвитком, стають замкненими у собі.

Діти, що мають моторну алалію дуже різняться за особливостями емоцій та поведінки. Для них характерна надмірна загальмованість, низька активність, мовленнєвий негативізм, невпевненість у власних силах.

Є невелика група дітей, яким притаманна, навпаки, підвищена збудливість. У них можемо спостерігати гіперактивність, нестійкість

настрою, метушливість, відсутність переживання за свій мовленнєвий дефект.

Поведінка дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку є недостатньо сформованою за довільністю її форм: вона є нестійкою та ситуативною. Такі діти не доводять власну діяльність до кінця, є малоініціативними. Ці поведінкові особливості є більш помітними у процесі навчання в школі, коли необхідно дотримуватися правил поведінки. Основними причинами специфічних проявів поведінки можна назвати недостатність сформованості довільності та переважання ігрових мотивів у поведінці.

Л. Виготський та сучасні автори, які продовжують розробку його праць вказують на те, що труднощі спілкування у дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку визначають особливі прояви їх особистісного розвитку та впливають на міжособистісну взаємодію. При порушеннях мовлення спостерігається зміна відносин, які призводять до специфічних форм поведінки та зниженню соціальної адаптації. А це, як результат, призводить до порушення в розвитку відносин з сім'єю, ровесниками, педагогами.

Тому важливим є своєчасна пропедевтика та корекція особливостей особистості дітей з порушеннями мовлення.

Порушення емоцій у дітей з мовленнєвими порушеннями негативно позначаються на їх соціалізації, що спричиняє порушення поведінки – соціальну дезадаптацію. Негативне ставлення до себе та байдужість не об'єднують дітей, а навпаки, посилюють відчуження між ними, не бажання контактувати та спілкуватися з ровесниками.

Особливості особистості при порушеннях темпу та ритму мовлення (тахіталалії та брадилалії) в основному пов'язані із характером дітей, а також із усвідомленням ними свого порушення. У дітей з брадилалією усвідомлення порушення спостерігається в більш тяжких випадках. При тахіталалії ступінь відношення до дефекту неоднозначний: від нейтрального до негативного.

Висновки до розділу 2. У процесі проведення дослідження було використано три методики: проєктивний тест «Дім-Дерево-Людина», методика «Сходинок», спрямована на дослідження самооцінки, методика А. Захарова, призначена для дослідження дитячих страхів.

При аналізі результатів методики «Сходинок» в більшості досліджуваних з порушенням мовленнєвого розвитку спостерігається підвищена самооцінка. Діти ставлять себе на саму високу сходинку, на яку, на їх думку, можуть поставити їх дорослі. Ці результати свідчать про те, що бажане видається за дійсне. У деяких випадках це може свідчити про інфантилізм, тому що деякі діти з порушеннями мовлення не відповіли на запитання: Чому вони вважають себе найкращими?

У дітей без мовних розладів є завищеною самооцінка. У половини дітей самооцінка відповідає віковій нормі. Діти, відчуваючи підтримку та прийняття з боку дорослих, можуть вже досить реалістично подивитися на себе.

Аналізуючи результати методики на дослідження дитячих страхів у дітей з порушеннями мовлення спостерігалися дещо вище дитячі страхи, які належать до категорій фізичні збитки, соціальні. Діти з мовленнєвими порушеннями часто стикаються з конфліктними ситуаціями при спілкуванні з людьми, що їх оточують, їх мовлення не розуміють, часом не слухають, не обирають у лідери.

У дітей переважають такі групи дитячих страхів:

- фізичні збитки (зазначається страх транспорту, вогню, стихії, війни),
- медичні (спостерігається страх болю, уколів, лікарів, хвороби, крові),
- соціальні (виражений страх людей, самотності, запізнення, дітей, покарань), оскільки спостерігається у дітей низький рівень розвитку самоконтролю, вольових якостей.
- жахливі сни, страх темряви

Менш виражена у дітей 9 років група страху просторових факторів, тобто найменше діти бояться висоти, води, вони шукають пригоди, дуже рухливі, цікаві, забувають у процесі гри про обережність.

Отож, між групою дітей із порушеннями мовлення та групою досліджуваних без мовних розладів значних відмінностей щодо інтенсивності переживання дитячих страхів під час проведеного дослідження не виявлено. Однак більш виражені у дітей з порушеннями мовлення страхи, що належать до категорій фізичних збитків, соціальні.

Досліджуючи особливості емоцій дітей з порушеннями мовлення, з отриманих результатів, можна дійти висновку у тому, що діти з порушеннями мовлення відчують значні труднощі у спілкуванні, вони депресивні, конфліктні, ніж їхні однолітки. Також випробувані з мовними порушеннями почуваються незахищеними, вони схильні не довіряти собі. У цих дітей переважає почуття неповноцінності, виражений високий рівень тривожності.

Отож, чим вищий рівень тривожності, то сильніше виражений страх смерті у дітей з порушеннями мовлення.

Чим більша схильність до депресивності, то менш виражений страх темряви, рідше їм сняться кошмарні сни.

Чим вища самооцінка, тим вищі показники вираженості соціальних страхів в дітей із порушеннями мовлення.

Випробуваним з порушенням мовлення властиві підвищена самооцінка, труднощі у спілкуванні, депресивність, наявність соціальних страхів, недовіра себе, почуття неповноцінності.

Таким чином, на основі аналізу одержаних результатів встановлено, що робоча гіпотеза підтверджується.

Висновки до розділу 3. Нами була складена корекційно-розвиткова програма для розвитку адекватних рис особистості. Програму ми розділили на 3 розділи, які відповідають трьом рівням особистості:

Фізичне Я (тілесність);

Психічне Я (мотиваційна, емоційно-вольова сфери);

Соціальне Я(соціальна сфера).

Реалізація змісту програми під час навчання дитини у школі буде сприяти гармонійному розвитку навчальної діяльності, оскільки особистісно-мотиваційні, емоційні особливості значно впливають на пізнавальну діяльність та на позитивне засвоєння дитиною знань.

Особистість розвивається та формується у результаті впливу на неї навколишнього середовища у процесі спілкування та дій, тому необхідно створювати умови, у яких дитина зможе досліджувати себе. Самооцінка дитини формується в умовах, коли дорослий слухає, приймає дитину, взаємодіє з нею, допомагає, коли це необхідно, підтримує її та розділяє успіхи та інтереси дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрусишина Л. Особливості довільної пам'яті у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення / Лариса Андрусишина // Дефектологія. – 1999. – №4. – С.20-28.
2. Андрусишина Л. Є. Особливості інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення : дис...канд. психол. наук : 19.00.08. Київ, 2012. 283 с.
3. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція)/наук. Кер. А.М. Богуш; авт..кол.: Богуш А.М.-К.:Спецвип. Журн.»Вихователь-методист дошкільного закладу»,2012. - 30с.
4. Бартенєва Л. І. Підготовка дітей із загальним недорозвитком мовлення старшого дошкільного віку до оволодіння орфографією : дис.канд. пед. наук : 13.00.03. Київ, 2000. 201с.
5. Берник Т. Л. Навчання дітей з важкими розладами мовлення у спеціальній загальноосвітній школі-інтернаті // Дефектологія. – 2007. – № 1.
6. Богуш А. М. Формування мовної особистості на різних вікових етапах. Одеса : ПНЦ АПН України, 2008. 272с.
7. Белова О.Б. Діагностика та корекція агресії у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями мовлення / Монографія / О.Б. Белова. – Кам'янець-Подільський: ПП Медобори 2006, 2017. – 234 с.
8. Белова О.Б. Особливості розвитку когнітивних процесів та емоційно-вольової сфери у молодших школярів з ПМР / О. Б. Белова // Актуальні питання корекційної освіти. – 2012. – Вип. 3. – С. 297-305.
9. Белова О. Б. Особливості розвитку особистості молодших школярів з порушеним мовленнєвим розвитком / О. Б. Белова // Актуальні питання корекційної освіти. Педагогічні науки. - 2011. - Вип. 2. - С. 6-15.
10. Бондар В.І. Психолого-педагогічні основи розвитку дітей в системі М. Монтесорі : навч. посіб. / В.І. Бондар, А.М. Єльченко. – Полтава: РВВ ПДАА, 2009. – 252 с.

11. Валявко С. М. Особенности мотивационной сферы старших дошкольников с общим недоразвитием речи: Монография / С. М. Валявко – М.: Издательство «Спутник +», 2009. – 184 с.
12. Венгер Л. Дослідження розвитку пізнавальних здатностей у дошкільному віці за допомогою наочних моделей / Леонід Венгер // Дошкільн. виховання. – 2005.
13. Винокур А. С. Подолання мовного недорозвитку у дітей молодшого шкільного віку. – К.: Радянська школа, 1977. – 144 с.
14. Волкова Н. П. Педагогіка: Навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2007. – 616 с.
15. Воспитание и обучение детей во вспомогательной школе / Под ред. Воронковой В.В. – М.: Школа-Пресс, 2004.
16. Гаврилова Н.С. Особливості засвоєння математичних знань молодшими школярами з порушеннями мовленнєвого розвитку: дис. канд. психол. наук: 19.00.08 / Наталія Степанівна Гаврилова; Ін-т спец. Педагогіки АПН України. – К., 2004. – Бібліогр.: с. 196.
17. Гаврилова Н. С. Порушення фонетичного боку мовлення у дітей: монографія. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друк-Сервіс», 2011. – 200 с.
18. Гаврилова Н.С. Психологічна характеристика дітей з ЗНМ з порушенням пізнавальної сфери кінетичного типу // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Серія соціально – педагогічна / за ред. О.В. Гаврилова, В.І. Співака. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008. – 440 с.
19. Гавриш Н. В.Методика розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку. Луганськ : Альма-матер, 2004. – 131с.
20. Гурлева Т. Причини виникнення і перспективи попередження підліткової важковихованості // Практична психологія і соціальна робота. – 2007. – № 7.

21. Данілавічюте Е. А. Діагностика стану сформованості складових мовленнєвої діяльності, що зумовлюють оволодіння навичок читання. Теорія і практика сучасної логопедії. Київ : Актуальна освіта, 2006. Вип.3. С.119-136.
22. Денисова О. А. Детская логопсихология: учеб. пособие. Москва : ВЛАДОС, 2008. 175 с.
23. Детская логопсихология: учеб. Пособие /под. ред. В.И.Селиверстова. – М: ВЛАДОС, 2008
24. Дитина. Програма навчання і виховання дітей дошкільного віку від двох до семи років / Наук. кер. програмою: О.В. Проскура, Л.П. Кочина, В.У. Кузьменко, Н.В. Кудикіна. – К.: Київськ. ун- т імені Бориса Грінченка, 2012.
25. Діагностика і корекція психічного розвитку дітей як засіб профілактики відхилень у їхній поведінці // Початкова школа. – 2000. – № 6.
26. Діти з особливими потребами у початковій школі : поради батькам / Л.С.Вавіна, А.М.Висоцька, В.В.Жук та ін.; за ред. В.І.Бондаря, В.В. Засенка. –Київ : Наук. світ, 2006. –Кн. 3. – 212 с.
27. Засенко В. В. Освіта осіб з особливостями психофізичного розвитку: виклики часу. Педагогічна і психологічна науки в Україні: в 5 т. Київ : Педагогічна думка, 2012. Т. 2 : Психологія, вікова фізіологія та дефектологія. С.350-362.
28. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2000. – 512 с.
29. ІляшенкоТ. Д. Чому їм важко вчитися? Причини виникнення труднощів у навчанні дітей [Текст] / Т. Д. Ілляшенко // Практична психологія та соціальна робота: щоміс. наук.-практ. освітньо-метод. журн. – 2012. – № 9.
30. Кислякова Ю. Н., Мороз Л. Н. Воспитание и обучение детей с тяжелыми нарушениями речи. Минск : НИО, 2007. 248 с.

31. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи. Монографія. Київ : САММІТ-книга, 2008. 270с.
32. Конопляста С.Ю. Логопсихологія: навч. посіб. / С.Ю. Конопляста, Т.В. Сак; за ред. М.К. Шеремет. – К.: Знання, 2010. – 293 с.
33. Конопляста С. Ю. Ринологія від А до Я: Монографія. – К.: Книга-плюс, 2016. – 312 с.
34. Коробко С. Л., Коробко О. І. Робота психолога з молодшими школярами : Методичний посібник. – 2-ге видання / С. Л. Коробко, О. І. Коробко. – К. : Літера ЛТД, 2008. – 416 с.
35. Лісова Л.І. Корекція навчальної діяльності молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення: Монографія / Л.І. Лісова – Кам'янець-Подільський: ТОВ "Друк-Сервіс" 2015. – 224 с.
36. Логопедія: Підручник / За ред. М. К. Шеремет. – Вид. 5-те, – Київ: Видавничий дім «Слово», 2018. – 856 с.
37. Люблінська Г.О. Дитяча психологія. – К: «Вища школа», 1974
38. Мартиненко І. В. Логопсихологія: курс лекцій. Навчальний посібник. 2 вид., виправ. і доповн. / І.В. Мартиненко. – К.: ДІА, 2016. – 116 с.
39. Немов Р.С. Психология: Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений: В 3 кн. — 4-е изд. — М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. — Кн. 3: Психодиагностика. Введение в научное психологическое исследование с элементами математической статистики. — 640с.
40. Орлова О.С., Гончарук ЛЛ. Личностные особенности больных со спастической дисфонией: Коррекционное обучение детей с нарушениями речевой деятельности. – М., 1983.
41. Рібцун Ю. В. Науково методичне забезпечення реалізації спеціальної освіти дітей із ЗНМ. Логопед. 2011. № 8 (8) серпень. – С.4-11.
42. Рібцун Ю. В. Дошкільнятко: корекційно-розвивальна та навчально-виховна робота з дітьми з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення: навч.- метод. посібн. Київ, 2014. 238с.

43. Савченко М.А. Методика виправлення вад вимови фонем у дітей. – К.: Освіта, 1992. – 176 с.
44. Смирнова Т.П. Психологическая коррекция агрессивного поведения детей. Серия «Психологический практикум» / Т.П. Смирнова . – Ростов н/Д : «Феникс», 2004. – 160 с.
45. Тарасун В.В. Базові інваріантні дії та операції як компонент навчальної діяльності дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку / Валентина Володимирівна Тарасун // Дефектологія. – 2001. – №1.
46. Тарасун В.В. Логодидактика: навч. посіб. / В.В. Тарасун. – 2-е вид. – К.: Видав. Дім “Слово”, 2011. – 392 с.
47. Тарасун В.В. Морфофункціональна готовність дітей з особливостями у розвитку до шкільного навчання: діагностика і формування (нейропсихологічний супровід): монографія / Валентина Володимирівна Тарасун. – К.: Видавництво Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова, 2008. – 299 с.
48. Трофименко Л. І. Особливості розвитку особистості дошкільників з порушеннями мовлення. Теоретичне і методичне забезпечення навчання та виховання осіб з особливими освітніми потребами. 2018. №6. С. 224-28
49. Туріщева Л. В. Настільна книга шкільного психолога: Навчально-методичний посібник для вчителя / Л. В. Туріщева. – Харків : Вид. група «Основа», 2010. – 256 с.
50. Усанова О.Л., Гаркуша Ю.Ф. Особенности произвольного внимания детей с моторной алалией // Недоразвитие и утрата речи. – М., 1985.
51. Усанова О.Л., Слинько О.А. Опыт формирования коллектива учащихся младших классов школ для детей с тяжелыми нарушениями речи // Коррекционно-развивающаяся направленность обучения и воспитания детей с нарушениями речи. – М., 1987.
52. Филичева Т.Б., Чиркина Г.В. Подготовка к школе детей с общим недоразвитием речи в условиях специального детского сада. М., 1994.

53. Фирсанова Е. Ю. Особенности адаптации к новым социальным условиям у детей с нарушениями речи: дис. ... канд.псих. наук.: 19.00.07 / Е. Ю. Фирсанова. М., – 2006. – 257 с.
54. Фурманов И. А. Детская агрессивность: психодиагностика и коррекция. – Минск.: Ильин В.П., 1996. – 199 с.
55. Шипицина Л.М., Волкова Л.С. Некоторые особенности эмоционально-личностных качеств у младших школьников с общим недоразвитием речи // Дефектология. – 1993. – № 4.
56. Ястребова А.В. Коррекция нарушений речи у учащихся общеобразовательной школы. М., 1984.